תלמוד בבלי · אחרונים · פתח עינים · סדר קדשים

פתח עינים על ערכין

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פתח עינים על ערכין

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פתח-עינים-על-ערכין/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 4
דף ב: 6
דף ג: 6
דף ה: 6
דף ו: 12
דף י: 13
דף יא. 14
דף טו. 15
דף טו: 19
דף טז. 20
דף טז: 20
דף יז. 20
דף יח. 21
דף כ. 27
דף כג. 27
דף כד. 28
דף כו: 28
דף כח. 29
דף כט. 29
דף לא: 29
דף לב: 30

דף ב.

משנה הכל מעריכין וכו'. פירש"י ערך כתוב בפרשה, נדר דמי עלי ושמין אותו וכו'. וכ"כ התוס' ראיתי בספר צאן קדשים שהגיה ברש"י ותוס' ותמה על הרב ברכת הזבח שלא העיר והוא טעות דמוכח דבערכין לא שייך שומא וכו' ע"ש ולדבר הזה יסלח האדון דהדבר פשוט מאד דרש"י ותוס' ברישא מפרשי מהו ערך ומהו נדר וכתבו ערך כתוב בפרשה. ופירוש נדר היינו דמי עלי ושמין וכו' ואחר באו לפרש המשנה מעריכין וכו'. והרב הנזכר חשב שכתבו רש"י דתוס' ערך כתוב בפרשת נדרים וזה גרם לו לכתוב מה שכתב. ולמה שהבין והגיה לא ידענא איך הונח לו לשונם שכתבו ערך כתוב פרשת נדרים ומה ענין פרשת נדרים כאן והול"ל פרשת ערכין והדברים פשוטים:

תוס' ד"ה הכל מעריכין בנזיר ונדרים הזכיר כנויים שלא להזכיר ש"ש לבטלה וכאן לא חש להזכיר שלא היו מזכירין ש"ש על הערכין. עכ"ל ויש להעיר דזו מחלקת ר"י ור"ל בנדרים דף יו"ד דר"י סבר לשונות גויים הם ור"ל סבר לשון שבדו להם חכמים וידוע דהלכה כר' יוחנן והכי רהטא סוגיא דהתם דלשון נכרים הם. ונפקא מינה מפלוגתייהו דלמ"ד לשון שבדו חכמים אין להוסיף עליהם ולמ"ד לשון נכרים הם הולכים אחר הכנויים בכל מקום ובכל זמן והכי מוכח בירושלמי ריש נזיר. וכן הרמב"ם פ"א דנדרים דפסק כר"י כתב דהולכין אחר לשון כלל העם במקום ובזמן והסמ"ג לאוין רמ"ב אחר שכתב לשון הרמב"ם גמר אומר וכן אמר ר' יוחנן כנויים לשון גויים הם וא"כ אמרנו נבא העי"ר על התוס' דנקטי בפשיטות דשם הזכיר כנויים שלא להזכיר שם שמים לבטלה והיינו כריש לקיש והול"ל כר"י דהלכתא כותיה. וכן יש להעיר על הרא"ש בפסקיו ריש נדרים שכתב הא דתקינו כנויין לשבועות כי היכי דלא לימא שבועה לה' וכו' דאמאי נקט לדר"ל:

הן אמת כי זאת מצאנו בירושלמי ריש נזיר דמחלפא שיטתייהו דר' יוחנן וריש לקיש מיהו אנן אגמרין תלמוד בבלי סמכינן כמו שידענו מגדולי הראשונים ואין להאריך בזה:

ותבט עיני בלקוטי מהר"ר בצלאל אשכנזי כ"י שכתב על דברי התוס' הנזכרים ולמ"ד לשונות של גוים הם צ"ע עכ"ל והרב תוספת י"ט כתב ושמא בערכין לא היו כנויין ע"ש ושניהם המלכים לא זכרו דברי התוס' בריש נדרים ד"ה ונזירות שכתבו כן דלמ"ד כנויין של גויים הם לא נמצא להם לשון נכרים וכו' ע"ש. ועוד נעלם מהרב בצלאל והרב תוספת יום טוב דבירושלמי ריש נדרים המה ראו כן תמהו דלא תנינן כנויי ערכין ותמורות והקדשות ופריק לה ונראה דאתי כמ"ד לשון גויים הם ולא מצאו להם כנויים כמ"ש הרב

פני משה פירוש ירושלמי שם ובריש נזיר. וגם על התוס' יש קצת להרגיש דלא זכרו הירושלמי. והרב פני משה הנזכר לא זכר דברי התוס':

תוס' ד"ה לאתויי מנוול ומוכה שחין משמע דקאי נמי אעבדים דמתניתין. ויש להקשות דהא מיבעיא לן פרק השולח עבד שמכרו רבו לקנס וכו' וי"ל וכו' עיין כל דבריהם:

ולפום ריהטא יש להעיר על התוס' דהתם פרק השולח בעיא דלא איפשיטא היא והיכי מקשו בכח אלמא אית ליה בדמים. ואף אם נפרש כונתם דאמאי לא פשיט התם ממתניתין דהכא מלבד דלשונם דחוק שכתבו אלמא אית ליה דמים דמשמע דאיפשיטא בעיין והכי קי"ל דאית ליה דמים. עוד בה דמה יוכיח הוכח ממשנתנו הש"ס דהוכחה קלישתא היא ולא שמה מתיא וכבר עלה על לב מראה האופני"ם לישב דבריהם. האמנם צריך להתישב בסוגית השולח בדברי הראשונים והאחרונים לאסוקי מילתא כפי קיצורנו:

ואת זה ראיתי בספר צאן קדשים שכתב על דברי התוס' הללו וז"ל פירוש וכיון דיכול למוכרו לו לקנס אפילו מנוול ומוכה שחין נמי ראוי לשרת לרבו ולמיקם קמיה ויכול למוכרו לקנס ומאי אתי הכל לרבות ומשני הכא בטריפה ומנוול ומוכה שחין דלא חזי לשרת ולא יכול למוכרו וכו' ע"ש. ויש להתישב בדבריו דממרוצת לשונו נראה דאיפשיטא בעיין דיכול למכרו לקנס. וכבר מילתא אמורה דבעיין לא איפשיטא ותו בדין ערובא שעירב בבתים דמנוול ומוכה שחין ראוי לשרת לרבו ולמיקם קמיה והוא נגד הש"ס שם בהשולח דכי משני איכא עבד טריפה פריך והא חזי למיקם קמיה ופריק במנוול ומוכה שחין ופירש"י דמאיס והוי נמי טריפה דלאו בר קנסא הוא הרי דטריפה חזי למיקם קמיה ומנוול לא חזי ואלו הרב הנזכר כתב דמנוול ומוכה שחין חזי לשרת ולעמוד את פני האדון ומשני בטריפה דלא חזי לשרת. ובמה שהקשו ותירצו עוד התוס' יש לגמגם וכבר ראיתי מה שהגיה הרב צאן קדשים בתירוצם וכתב שכן הוא בספר ישן והיא נסחא נכונה ועם כל זה אכתי לא איפרק מחולשה כאשר עיניהם ישיתו ממעיינ"י הישועה:

ולא אכחד דכעת לא זכיתי להבין תירוץ התוס' דס"ס הרי אתרבי טריפה בנפשות ונמצא דקרי ליה נפש ואי התם פרק יוצא דופן מוקי דמתניתין אף כרשב"ג ובשכלו לו חדשיו לא יגהה מזור לקושיתם כיון דנקרא נפש. ותו דאעיקרא קושיתם אינה צריכה לפנים דהרי שנינו במכילתא פרשת משפטים ובתורת כהנים פרשת אמור ובש"ס ריש פרק הנחנקין יכול אפילו הכה את הנפלים יהא חייב ת"ל איש מה איש מיוחד שהוא בן קיימא יצאו נפלים שאינן בני קיימא וא"כ מאי ק"ל להתוס' נהי דטריפה בכלל נפש

וגם נפלים איתנהו בכלל נפש אלא דממעטינן להו מדכתיב איש וטריפה כיוצא בהן דבעינן דליהוו בני קיימא מדכתיב איש. ועיין בסנהדרין דף ע"ח. ובתורת כהנים פרשת בחקותי איתא להך בריתא דנפשות לאתויי מנוול ומוכה שחין דסד"א כל שישנו בדמים ישנו בערכין ת"ל נפשות וכתב הרב קרבן אהרן בסיפא דבריתא וז"ל ת"ל שהם בכלל דמים שאם אמר דמי עלי שמין אותו כעבד הנמכר בשוק עכ"ל ולא ידעתי ושותיה דמר לא גמירנא דלערכין דוקא אתרבי מנוול ומוכה שחין ואולי הוא ט"ס. וראיתי בפירוש המשנה כ"י מהרב החסיד מז"ה מהר"א אזולאי זלה"ה שכתב משם הרא"ש בתוספותיו דמ"ש לאתויי מנוול ומוכה שחין לא קאי אעבדים דעבד אפילו מנוול ומוכה שחין ישנו בדמים שראוי לימכר לקנס כדמוכח בגיטין עכ"ל וצריך ישוב דלא איפשיטא כמ"ש הרא"ש עצמו שם בפסקיו ע"ש:

דף ב:

רש"י ד"ה מי שחציו עבד וכו' אבל עבד גמור פטור דכתיב את פני האדון וכו'. עיין מ"ש מהר"י כולי זלה"ה בהגהותיו לספר משנה למלך סוף הלכות מלכים בדברי רש"י הללו. ומ"ש אני בעניי לעיל בקונטריס זה במסכת קמא על דף פ"ח ע"ש בס"ד:

דף ג:

נהי דפטירי בשעת עבודה וכו'. עמ"ש רש"י והתוס' ומ"ש הרב שער אפרים בתשובות א"ח סימן ל"ד ומ"ש אני בעניי בספרי הקטן ברכי יוסף א"ח סימן תר"ם ושם הבאתי גירסת רבינו בצלאל ז"ל מנסחת גמרא כ"י ע"ש באורך:

דף ה:

ר"מ סבר אין אדם מוציא דבריו לבטלה וכו' ורבנן סברי אדם מוציא דבריו לבטלה וכו'. בכולא שמעתא ודברי ראשונים ואחרונים והמתיחס והנטפל לזה עמדתי אני בעניי בספרי הקטן ברכי יוסף י"ד סימן רנ"ח. ושם הבאתי כמה אחרונים דנשתמשו בזה דאין אדם מוציא דבריו לבטלה והוא סברת ר"מ ולא קי"ל כותיה והחילוקים שיש בזה. וגם רמזתי כמה אחרונים כמו שתראה שם בדף ל' ע"ד. ועתה היד כותבת שראיתי להרב מהר"ם חאגי"ז בשו"ת הרב אביו הלכות קטנות בסוף ח"א דף ז"ך ע"א דהוקשה לו דהלכה כר"מ דאין אדם מוציא דבריו לבטלה והוצרך הרב מהר"ד גרשון לישב הדברים ע"ש באורך ואעיקרא דדינא פרכא דאין הלכה כר"מ אלא כרבנן דאדם מוציא (ל)דבריו

לבטלה וכמו שפסק הרמב"ם. וכזאת וכזאת יש להעיר עמ"ש הרדב"ז בתשובות שנדפסו מחדש בפירדא סימן תי"ג שנשאל אמאי לא פשיט בעיית נדרים דף י"א ע"ב מהא דקי"ל דאין אדם מוציא דבריו לבטלה והרב ז"ל עוד הוסיף להגדיל התימה ואיהו מפרק לה ע"ש וקשה דהלכה כרבנן דאדם מוציא דבריו לבטלה. ובשגם יעלה על לב לישב ע"פ איזה חילוק מאשר הבאתי על הברכים וכיוצא אכתי לא איפרק מאי דאמור רבנן בפשיטות אין אדם מוציא כאלו הוא הלכה רווחת ומודעת זאת:

תוס' ד"ה יכול לא יהיו נערכין ת"ל איש ואע"ג דאיש במעריך כתיב תרתי איש כתיבי ואם אינו ענין וכו' וא"ת הא ממעטינן וכו' וי"ל דבזבחים וכו'. ע"ס הדיבור. חזה הוית בלקוטי רבינו בצלאל כ"י שכתב וז"ל עמ"ש התוס' תרתי איש וכו' וצ"ע דבפרשת ערכין לא כתיב אלא חד איש ונ"ל דאיש כי יקדיש וכו' כולא חדא ענינא כמ"ש פ"ק דתמורה דיליף לענין תמורה מאיש דכתיב בערכין. גיליון. עכ"ל וצריך להבין מ"ש התוס' תרתי איש כתיבי ואם אינו ענין דס"ס איש במעריך כתיב ומנ"ל לר"מ לומר אם אינו ענין והן לו יהי דאיכא איש אחר נוקמיה לאיש קמא לרבות גוים אי משום דסמיך לבני ישראל ואי משום דכתיב פרשת ערכין ובמעריך כתיב. ואם כונתם דמצד הסברה הוכרח למשדייה לנערך א"כ אמאי בעינן תרתי איש. ותו דמאחר דאיכא תרתי מאי קשיא להו בתר הכי דמעיט נכרי מאיש כי יפליא והא תרתי איכא והך רבויא דגוי' מאידך. ותו דאמאי נטרי להקשות קושיא זו אחר הצעה זו והלא אין הצע"ה צריכה לכך ובראשית מאמר תקשי להו מההיא דתמורה:

ואפשר לומר דרך חידוד דכונת התוס' לשנויי תרי שינויי על דרך שכתב הרב תרומת הדשן סימן חל"ק במ"ש התוס' בברכות דף ל"א ד"ה מורה ועל דרך שכתב הרב מהר"ש אלגאזי בספר שפתי ישנים במ"ש התוספות בגיטין דף ס"ז ד"ה חכם דוי"ו שבדברי התוס' לחלק יצאת לתירוצא אחרינא אף אנו בעניותנו וי"ו גם זאת שכתבו בדיבור זה ואם אינו ענין בחלקות ישית מגיד מראשית ותרי שינויי נינהו ויצא הראשון דתרתי איש כתיבי ומצד הסברא דריש לאידך. וזאת שנית דמצד הסברא הוא דאמר ואם אינו ענין והשתא להך שינויא בתרא איכא לאקשויי מתמורה דלשינויא קמא לק"מ ולפי הצעתם ושינויא בתרא יש להקשות מתמורה:

ואולם אכתי נהלך ברג"ש על דברי התוס' דמסוגיית נזיר דף ס"ב הוכ"ח תוכי"ח לכלהו שינויי דהת' דהאי איש דמרבו מיניה ר"מ ור"י בהך בריתא גוים היינו איש דנדרים ולאו ניהו איש דערכין ולדידן דקי"ל דמופלא הסמוך לאיש דאוריתא קרא להכי הוא דאתא וכ"כ הרב משנה למלך פ"א דערכין דין י"א. אף אנן נמי תנינא בריתא בתורת כהנים

דרוש"ת אי"ש למופלא. והכי אמרינן בפשיטות בריש תמורה כי הן איש למופלא הסמוך ואינו נראה לרבוייא דגוים וכמו שפירש רש"י שם בנזיר כמה זמני דאיש דר"מ ור"י דנדרים הוא וא"כ מאי קשיא לתוס' דבמעריך כתיב. ותו דכפי תירוצם דתרתי איש כתיבי ומשמע דר"מ ור"י אידך הוא דדרשי מאי פריך התם בנזיר איש כי יפליא נדר בערכך למה לי מכדי האיתקש נדרים לערכין. והלא בלאו הכי ע"כ דאיש דדרשי ר"מ ור"י לאו היינו איש כי יפליא אלא אידך:

וזאת תורת העולה על לב לישב בדוחק דהתוס' קיימי אף לפי סוגיית נזיר דאסיקנא דהאי איש אתא למופלא ואיש דר"מ ור"י היינו דנדרים וכמו שפירש"י התם ובכל זאת קשיא להו להתוס' שפיר דאיש במעריך כתיב כלומר כיון דמבני ישראל מעיט לנכרים וכבר מאיש דנדרים מרבה נערך א"כ מנ"ל לדרוש ולתור דרשות אחרות בהאי איש דסמיך לבני ישראל נימא דהאי איש דכתיב במעריך אתא לרבויי דגוי מעריך ולהכי אתא קרא לאפוקי מסברת ר"מ דמעיט מעריך ומרבה נערך כי הן חליפות למו ואינו בדין שיונף המקצר על המערי"ך ואתיא רביה לנערך ולא נדרוש דרשא אחרת. וניהא להו דתרתי איש וכו' וכולא חדא שינויא וה"פ דתרתי איש כתיבי ואי קרא דאיש כי יפליא לגוי שיעריך אתא הו"ל לקרא לכתוב האי כי יפליא באיש כי יקדיש ובהאי קרא לכתוב איש כי ידור נדר בערכך ואז ודאי דינא הוא דאפוקי מפיקינן ליה לרבויי גוי דמעריך ואנוחי לא מניחינן דרשא אוחרי דסמוך לבני ישראל ונראה דלהכי הוא דאתא אבל עתה דישנו אי"ש האחרון ולא כתיב ביה כי יפליא אלא בקרא קמא מסתברא דקרא קרי בחיל ומקרא אומר דורשני להפלאה ואין עמו נכרי ומעתה רבויא דגוי לנערך והלכה והיתה לאי"ש אחר דכי יקדיש ועל כרחך לומר אם אינו ענין למעריך מדחזינן דקפיד קרא לכתוב באיש דמעריך כי יפליא ואי לרבויי גוי לימא איש כי ידור כי היכי דלא נטעה לדרוש אותו להפלאה והיא הנותנת האי"ש האחרון לנערך מסכים הולך דהא הוא דאיכא לרבויי מאיש דנדרים ולא מעריך:

ובלכתך בדר"ך הזה אתה תבא"ר דמאי דקשיא להו לתוס' מההיא דתמורה היינו דמהכא משמע דהדין נותן דאיש לרבויי גויים ואלו בההיא דתמורה אתו רבנן ובצרי להו מאיש דמוכח דמשמעותיה דאיש למעוטי נכרים כחסי"ר י"חלוף משמעתין דמרבה להו מאיש והכי אמרינן בכמה דוכתי דאיש לרבות גוים. ורוח חכמים נוחה דסמיך אההיא דרשא דזבחים:

ברם עדין לא הונח לנו איך התוס' סתמי למילתייהו טובא ולא אתיא זכירה בדברות קדשם לשמעתא דנזיר כלל. ועוד דהן לו יהי דההיא דריש תמורה לא סמכא אההיא

דמעיט מאיש ויחנו בחסרות מהקשא דמעשר בהמה והיו תוצאותיו דהמיר גוי אין בדבריו שיעלה תמרת"ו מ"מ מאחר דשם נאמר איש כי יפליא לרבות המופלא איך בההיא שמעתתא גופא מעיט גוי מאיש כי יפליא גופיה ואף דאינה ילפותא עיקרית מ"מ כמו זר נחשב לומר דבר ואיפכו בסוגיא אחת אי משום דעדין לחלוחית הדיו מדרשת מופלא ואי משום דמרישא הדרשא תדרש לרבויא ותנינא בירך חבירתה למיעוטא אי לזאת אומר אני בעניי דלפי קצורי דהך סוגיא דריש תמורה ברישא מאי דדריש לרבות המופלא אינו אלא מכי יפליא דאמר רחמנא ואיש לא אצטריך להכי כלל דייקא נמי דקאמר כיון דאמר מר איש מה ת"ל כי יפליא וכו' והך לישנא מורה ובא דאיש לא דריש להכי רק מכי יפליא ובהכי ניחא דבתר הכי שדייה איש למעוטי גוי. ואף דמשמעתא דנזיר מהש"ס ורש"י ותוס' שם מוכח דהאי איש כי יפליא דריש ליה למופלא הסמוך לאיש וכיוצא ומצרך צריכי איש להכי כלומר סמוך לאיש וכיוצא. מ"מ אפשר דהתוס' הכא בדיבור זה דשמעתין נקטי לעיקר סוגית תמורה דמשמע מינה דדרשת מופלא מכי יפליא לחוד נפקא ואייתר איש. משום דדחיקא לומר דר"מ ור"י דמרבו גוים מאיש אאיש דנדרים קיימי ולא איש דערכין. ובהכי סלקי דברי התוס' על נכון אליבא דהך שמעתא וכפשטא דבריתא ומ"ש תרתי איש וכו' תרי שינויי נינהו כדשניין מעיקרא ועמ"ש הרב פר"ח במים חיים בחולין דף י"ג ע"ש:

וזה חזיתי ואספרה במסכת תמורה המוגהת מרבינו בצלאל הנז"ל דה"ג בבעיית רמי בר חמא כי קמיבעיא ליה בקטן שהגיע לעונת נדרים מי אמרינן מדאקדושי מקדיש וכו' ומחק מה שכתוב בספרים כיון דאמר מר איש מה ת"ל כי יפליא וכן משמע קצת מפירוש רש"י דלא הוה גריס לה. אמנם התוס' אפשר דגרסי כגירסתנו ומהסוגיא הזו משמע להו דדרשת מופלא מכי יפל[י]א נפקא כמדובר והכי משמע קצת מבריתות תו"כ פרשת ערכין וספרי ופסיקתא פרשת נזיר דמכי יפליא לחוד נפיק מופלא:

והנה שמעתי מקשים בדיבור התוס' דשמעתין דקאימנא ביה במ"ש דבתמורה מעיט מאיש נכרי דמנ"ל להתוס' דכונת הש"ס התם למעוטי נכרי מאיש והרי הכי אתמר התם ואין עושין תמורה דכתיב לא יחליפנו וכתיב בריש ענינא דבר אל בני ישראל איש כי יפליא ומאחר שכן נימא דמבני ישראל מעטינהו ואי"ש אין באר"ש. ולי ההדיוט אפשר לומר דס"ל להתוס' דודאי מאיש מעטינהו דאי תימא דמיעוטא הוי מדכתיב בני ישראל וסבר הש"ס דכולא חדא ענינא ואהני בני ישראל דכתיב ברישא גם לתמורה א"כ כי היכי דגבי ערכין ר"מ ור"י מודו דבני ישראל מעיט גוי ואיש מרבה לגוי ה"ה גבי תמורה נימא דאהני רבויא דאיש גם לתמורה לרבות נכרי דומיא דערכין. ואם נפשך לומר דבשלמא

גבי ערכין זאת מצאנו נערך ומעריך ומקום יש לאוקומיה רבויא ומיעוטא אמנם גבי תמורה אנן מה נענה לרבויי נכרי ודמי למאי דמשני הש"ס פרק בתרא דנזיר דאף דכתיב איש בנזיר מאחר דליכא לאוקומיה רבויא נקטינן מיעוטא דבני ישראל לגמרי. איכא למימר דגם בתמורה הנה מקום לרבות וכבר ידוע דעת הראב"ד בהשגות פ"ק דתמורה דין ו' דגוי אינו עושה תמורה כלל לא בשלו ולא בשל ישראל וסוגית הש"ס ריש תמורה רהטא כותיה וכן משמע שהוא דעת רש"י ואפשר דהתוס' נמי סברי הכי ומשו"ה פירשו דכי מעיט גוי מתמורה מאיש מעטינהו דאי סברת דמבני ישראל מעטינהו נימא דאיש מרבה להו ונוקמא למיעוטא בקדשי דידהו ורבויא בקדשי ישראל דאם המיר גוי הוי תמורה. ועתה אמת אגיד דראיתי במסכת תמורה בהגהות רבינו בצלאל דהכי גריס בש"ס ואין עושין תמורה דכתיב לא יחליפנו ולא ימיר וכתיב בריש ענין דתמורה דבר אל בני ישראל לאמר איש כי יפליא נדר בערכך בני ישראל ולא גוים:

ומה שתירצו התוס' בדיבור דעסקינן ביה וי"ל דבזבחים איכא דרשא אחריתי למעוטי נכרי מתמורה ממעשר בהמה דהוי חובה וכו' ראיתי בליקוטי רבינו בצלאל כ"י שכתב משם גליון וז"ל ובספרים שלנו במסכת תמורה איכא סוגיא אחריתי כסוגית זבחים בלישנא אחרינא עכ"ל והרואה יראה דבריש תמורה בלישנא אחרינא מאי דאמרינן הוא דאתקש תמורה למעשר בהמה ומעשר בהמה למעשר דגן דכתיב ביה בני ישראל אמנם בזבחים אקשינן עלה דדבר הלמד בהקש אינו חוזר ומלמד בהקש ואיכא למ"ד דבתר למד אזלינן ומשני דמעשר בהמה חובה ואין קבוע לו זמן וכו' והיינו ילפותא דמייתו התוס' הכא בריש ערכין. או כלך לדרך זו דהתוספות הוו גרסי נמי האי לישנא אחרינא בריש תמורה וכדמוכח מדברי התוס' התם דגרסי ליה אלא דהכא בערכין קאמרי דללישנא קמא דתמורה דלא אתמר אלא מיעוטא דאיש סמיך אעיקר ילפותא דזבחים דאתיא לדברי הכל ומה גם דהתוס' הכא קיימי אליבא דר"מ ולר"מ משמע במנחות דף ס"ו וס"ז דתרומת גוים תרומה ולא פטירי הגם דיש לדחות ועמ"ש רבינו שמשון פ"ה דדמאי ופ"ג דתרומות ובהרמב"ם פ"א ופ"ד דתרומות ובמפרשים. ובזבחים דלא פריך אלא מטעם דבר הלמד בהקש היינו משום דקיימינן אליבא דר"ש ור"ש לפום גמרין לא סבר כר"מ גבי תרומה כמבואר בהר"ש. אמנם ק"ק על התוס' שם בריש תמורה שכתבו בהאי לישנא אחרינא דהיינו לר"ש דאית ליה הך דרשא אבל רבנן פליגי עליה ולישנא קמא שייכי לרבנן. דהרי ללישנא קמא לא אשכחנא פתרי אלא דסמיך אדרשא אחריתי כמ"ש בערכין והול"ל דלרבנן ילפינן ממעשר בהמה כמ"ש בזבחים. ואפשר דהתוס' בתמורה

ס"ל דללישנא קמא ממעטינן להו מדכתיב בני ישראל ולא גוים וכמש"ל ותו לא צריכא הך דרשא למסמך אאחריתי והכי מטין קצת דברי התוס' בזבחים ע"ש ודוק:

מפני שריבה הכתוב במעריכין וכו' שהרי טומטום וכו'. ראיתי בפירוש רבינו גרשון מאור הגולה בכ"י שפירש וז"ל מפני שריבה במעריכין וכו' שהרי טומטום וכו' ואי אמרת אוקים חש"ו להדי טומטום ואנדרוגינוס והו"ל טפי נערכין ממעריכין הא לא קשיא חש"ו חשיבי להו כחד דלאו בני דעה נינהו ועוד ריבה גוים יותר במעריכין שהרי טומטום ואנדרוגינוס נודרין ונדרין ומעריכין ונכרי נודר ונידר לאפוקי חש"ו דאין נודרין עכ"ל ויש להרגיש דאמאי הוצרך לכל זה תיפוק ליה כיון דחש"ו לאו בני דעה נינהו לא חשיבי כלל והיו כלא היו ומוכיח שפיר ר"י מטומטום ואנדרוגינוס דחרש ש"ו כמאן דליתנהו. ונראה דכונת רגמ"ה דר' יהודה קאמר לר' מאיר אפילו לדידך דמייתת ראיה מינייהו אודי לי מיהא כיון דלאו בני דעה נינהו כחד חשיבי וטומטום ואגדרוגינוס תרי הוו ועוד דנודרין ונדרין. ולכאורה היה מקום להעיר בגופא דבריתא דאמאי ר' יהודה לא אתי עלה נמי מגוסס ויוצא ליהרג דאינן נערכין ומעריכין כדתנן לקמן דף ו' דלת"ק ור' יוסי דינא הכי ומאחר שכן ר' יהודה ליצרפינהו בהדי טומטום ואנדרוגינוס לאפושי גברי. ולר"מ נמי דמשמע דלדידיה הוא היה [מונה] חש"ו לתלתא ולא חייש לטומטום ואנדרוגינוס דהוו תרי הרי ריבה הכתוב במעריכין והיו לארבעה טומטום ואנדרוגינוס וגוסס ויוצא ליהרג. ובתוספתא דערכין אשכחן דת"ק דרבי יוסי ר"מ הוא. וגם ההוא ילפותא דיוצא ליהרג אינו נערך מכל חרם אשר יחרם וגוסס מטעם דליתיה בהעמדה והערכה בריתות סתמיות הן בתורת כהנים. וסתם ספרא ר' יהודה. והתוס' לעיל דף ד' וקדושין דף ע"ח והרא"ש והריטב"א שם והרשב"א והמרדכי והר"ן ריש פרק מי שאחזו והסמ"ג עשין ן' דף קל"ב ועשין קל"א ודעמיהו כלהו כתבו בפשיטות דגוסס נודר ומעריך (אלא שאין דעת הרמב"ם כן). ונראה דאין ראיה מגוסס ויוצא ליהרג כיון דמתחילתן היו מעריכין ונערכין והשתא הוא דאתרעו. ואינם ענין לנכרי וכל הני ופשוט וק"ל:

אמר רבא הלכתיה דר"מ מסתברא וכו'. וכולא שמעתא ודברי התוס' ד"ה אלא מעתה ודעת הרמב"ם והראב"ד ודברי המפרשים והנלוה ומתייחס לזה אני בעניי עמדתי על הענין ומה שעלתה במצודתי הקלה הנה הבאתי בספרי הקטן ברכי יוסף י"ד סימן רנ"ט ע"ש באריכות בס"ד:

דף ו:

ת"ר ישראל שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת וכו'. יש להרגיש דהו"ל לבריתא למתני מי שהתנדב מנורה או נר וכו' דמאי איריא ישראל. ותו במאי דקאמר אילימא לדבר הרשות ק"ק דהשתא דקאי לפום מאי דסבר רחב"א דל"ש רשות ל"ש מצוה א"כ לדידיה אין חילוק ומאן פלג לדעתו בין רשות למצוה להכנס בזה. ותו לשון אלימא דנקט צריך פירוש דלשון אלימא מורה דיש לו שני צדדין ושניהם מקשה דאלת"ה אלא דאי מוקמת לה ברשות קשיא ואי מוקמת למצוה ניחא כדמסיק הול"ל בקצרה ומדנקט אלימא נראה דיש לו שני צדדין וצריך לדעת הי ניהו הצד האחר ומאי תברתיה. ותו דמ"פ מאי איריא גוי וכו' אימא דלעולם בדבר הרשות ובגוי יש לחלק בין נשתקע ללא נשתקע ובישראל אף נשתקע אסור. והתוס' לפי גירסת רבינו בצלאל והרב בה"ז והרב שפתי כהן י"ד סימן רנ"ט והרב צאן קדשים ביטלו את המעוררי"ן וכתבו ה"נ מ"ל מאי איריא לא נשתקע שם בעליה אפילו נשתקע נמי אסור לשנותה לדבר הרשות (ה"ג רבינו בצלאל) ועפ"ז ניחא דלא מצי לאוקומיה ברשות ודוקא גוי אבל בישראל אפילו נשתקע דבגוי נמי הא גופה קשיא ליה מאי איריא לא נשתקע וכל כמה דלא ידע מה טעם חילוק זה דנשתקע או לא נשתקע לא מצי למימר דהיינו דאיכא בין ישראל לגוי. אמנם אכתי יש להרגיש דכיון דהך קושיא דמאי איריא לא נשתקע ישנה בדברי הבריתא עצמה ומה גם כי הנה זה נגע לפירוש הענין ולאו דיוקא בעלמא הו"ל להקשות הש"ס הא בהדיא ולא להקשות מאי אריא גוי וכו' דהך דיוקא דמאי איריא גוי לאחרונה יסע אחר שנבין מאי דקתני השתא הבריתא ואני בענייי הארכתי בענין זה בישובים ושקלא וטריא בראשונים ואחרונים ונאבד הכל רק זה נשאר הני הערות דכתבתי וי"עתק משם מדאגה מדבר:

משנה הגוסס וכו' ר' יוסי אומר נודר ומעריך וכו'. גם בענין זה הארכתי בעניותי ונאבד. רק זה מצאתי בנייר קטן. דהרב גט פשוט סימן קכ"א הביא מה שיישב הרב הגדול מאריה דארעא דישראל מהר"ם גאלאנטי לדעת הרמב"ם דלעולם גוסס הרי הוא כחי לכל דבריו אך לענין שיהא נודר ומעריך אינו יכול משום דליתיה בהעמדה והערכה דפשטיה דקרא בנודר ומעריך הוא דכתיב ומאי דשנינו ר"י אומר נודר ומעריך לא קאי לגוסס רק ליוצא ליהרג ומאי דאייתו התוס' ממסכת שמחות דגוסס נודר ומעריך לאו הלכתא היא ותו דבגירסתנו ליתא כמ"ש בתי"ט עכ"ד והרב תי"ט סיים דאולי דייקי התוס' מדקתני במסכת שמחות הגוסס הרי הוא כחי לעולם וכו' ולעולם לאתויי נודר ומעריך ע"כ. ולא זכר שר שהתוס' בקדושין כתבו דתניא במסכת שמחות הרי הוא כחי נדרו נדר והקדשו הקדש ע"ש הרי דהכי הוו גרסי בהדיא. והך דוקיא דדייק הרב המג"ן לדעת הרמב"ם

דפשטיה דקרא בנודר ומעריך כתיב כבר הוו בה התוס' לעיל דף ד' וסלקוה בקשיא דקרא בנודר ומעריך קאי ובגוסס גודר ומעריך ומנ"ל לומר מוהעמיד בההוא קרא דכתיב גבי מעריך לומר שלא יהא נערך והדבר ברור דכונתם להקשות דכיון דפשטיה דקרא במעריך הול"ל דגוסס אינו מעריך ואם היה נערך החרשנו אמנם לומר דאינו נערך והוא מעריך זוהי שקשה. והתימה מהרב קרבן אהרן דסבר דמאי דקשיא להו היינו דקרא בנודר כתיב ותריץ יתיב ע"ש. אמנם לא ידעתי איך נחה דעת הרב המג"ן והרב גט פשוט בהך ישובא דהניחא אם הרמב"ם הוה טעמא טעים לגוסס דאינו נערך דלאו בר העמדה והערכה הוא או אם מסתם לה סתומי אז הוה מצינא למימר דפשטיה דקרא דכתיב במעריך דחקיה להרמב"ם ומוקי מילתיה דר"י ביוצא ליהרג. אבל הרמב"ם שבקיה לטעמא דגוסס לאו בר העמדה והיה טעמו דהגוסס אין לו ערך ואין לו דמים הואיל ורוב גוססין למיתה הרי הוא כמת וכיון דהר"מ שביק טעמא דהעמדה והערכה היכי אתו רבנן ובנו עליה מצודים. ועמ"ש הרב בני יעקב:

דף י:

ראש חדש דאקרי מועד וכו'. אגב רהטאי מידי עוברי בספר נחמד חקרי לב הנדפס חדש ממש לאלוף התורה הרב מהר"י חזן נר"ו ואשו"ר ברהטי"ם בדף קפ"ד ע"ג שכתב וז"ל ובעיקר הך סוגיא דערכין שאמרו דר"ח איקרי מועד ק"ל דהא כתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובר"ח הרי נראה דמועד לחוד וראש חדש לחוד וי"ל ע"פ מ"ש בספרי פרשת בהעלותך על פסוק זה ובמועדיכם אלו תמידין שנאמר בהם במועדו. ועיין בטור א"ח סימן תי"ט שכתב דר"ח אתקש למועד כדכתיב וביום שמחתכם וכו' וקשה דת"ל דאקרי מועד כמ"ש בערכין וע"ש בטור וב"י סס"י ת"ך וצ"י עכ"ל:

ואני אמרתי בחפזי דמה שהקשה בשמעתין מקרא דכתיב במועדיכם ובר"ח לק"מ דודאי רגלים הם מועדים ואי לא כתיב ר"ח לא ידעינן אלא ברגלים ואין לומר דהכתוב לא לימא ר"ח ויסמוך על דברי קבלה. ומאי דקאמר הש"ס בשמעתין בחון לשון הזהב דקאמר ר"ח דאיקרי מועד כלומר דאיקרי קריאה בעלמא בצד מה אקרי מועד. ומאי קושיא מהכתוב הא ודאי כי מדכר מועד על י"ט קאמר ועיין סוגית פסחים ריש דף ע"ז ס"ד הא לא כתיב בהו מועד קמ"ל דר"ח איקרי מועד וכו' ומ"ש התוס' שם ד"ה ס"ד ע"ש. ומאי דניחא ליה על פי הספרי הרואה יראה דבספרי דריש אלו שבתות ור"נ [אומר] אלו תמידין והיינו על וביום. אבל במועדיכם קאמר אלו רגלים בהדיא וכן בפסיקתא. אמנם נראה שכיוין על ספרי זוטא שהביא הילקוט דשם דריש מועדיכם לתמידין. ויראה דאין לאוקומי הש"ס

כספרי זוטא ושביק בריתא דספרי דלכ"ע מועדים רגלים ומה שהקשה על הטור ל"ק דממאי דאקרי מועד דכתיב קרא עלי' מועד לשבור בחורי אין להביא כי לא פורש למה מועד והוא דברי קבלה. וההקש עדיפא ליה דמקיש לי"ט ושמחה כמ"ש בסימן ת"ך והשתא דמותר למלאכה הא מיהא נימא דאתקש לשמחה וסעודה ואף זה סמך בעלמא כמ"ש מרן. והרב ב"ח כתב דהקש טוב והביא מסימן ת"ך ודוק הטב כי קצרתי. ועמ"ש הרב הלכות קטנות ח"ב סימן ריי"ד ועמ"ש אנכי עפר דל בספרי הקטן מחזיק ברכה סימן תכ"ב. ועמ"ש במה שנוגע לסוגיא זו בעניותי בספר הקטן ברכי יוסף סימן תפ"ז אות ז':

דף יא.

תוס' ד"ה מנין לבכורים שטעונים שירה פירש"י וכו' ולרבי נראה וכו'. עד סוף הדבור. ולכאורה יש להרגיש במ"ש ועוד הקשה ה"ר אלחנן דהשתא מייתו דברי רבי ומקשו עליו ועל זה כתבו ועוד הקשה ה"ר אלחנן ומשמע דמוסיף להקשות על שיטת רבי וזה אינו. ותו מ"ש ואין לפרש וכו' דמשמע דהפירוש הזה לישב קושית ה"ר אלחנן ולא קרב זה אל זה דגם אם נפרש זה אכתי קשיא קושית ה"ר אלחנן קמה וגם נצבה ביתר שאת. ותו בסוף דכתבו יש לפרשו בדיעבד דהא קרא כתיב שאומרים שירה וכו' והם דברים סותרים זה את זה כמבואר. ובזה עלה בדעתי להגיה תיבה אחת וכצ"ל יש לפרשו בדיעבד וליתא דהא קרא כתיב וכו' ואחר זמן רב אנה ה' לידי גמרת ערכין מוגהת מרבינו בצלאל ושם אני מוצא שהגיה בדברי התוס' כמו שהגהתי עלץ לבי. ותו יש להבין מ"ש ואין לפרש וכו' אלא דיש לפרש וכו' דמה הוקשה להם בהא דהביא ענבים ודרכן עד דאצטריכא להו לפרושי הני פירושי:

ואפשר לומר דרבינו אלחנן לשיטת רש"י מקשה ונקטו האי לישנא ועוד הקשה ה"ר אלחנן כי לפירש"י כבר הקשו ממד"בר קדמו"ת אמאי לא מותיב ממתניתין לר"ש בר נחמני והגם שתירצו לעיל מ"מ הוא דוחק ולזה כתבו ועוד הקשה ה"ר אלחנן. ונמצא דהשתא סוגיא דשמעתא קשיא. דשיטת רש"י ושיטת רבי אתקשו לן. לז"א דאין לפרש דהכא בהביא ענבים ודרכן ה"ט שלא תפקע מהם קדושת הבכורים אמנם המשקה לא חזי לבכורים ונמצא דזה מציאות רחוק. ומה גם דכד דייקת שפיר אין אומרים שירה על הבכורים דאין משקה בא לבכורים אלא דהני ענבים שהדריכן לא פקע מינייהו קדושת בכורים ובהו דוקא אמרינן שירה ומעתה אנחת לן שיטת רבי דשיר המשנה אינו עיקר השיר. ותו ל"ק מאי דתמיהא לן דלא איירי המשנה בעיקר שיר דכיון דאין מביאין בכורים משקה והא דענבים שהדריכן שאני כמדובר לא איירי מתניתין בהא אלא בדין בכורים

גופייהו דפירא נינהו ואין אומרים עליהם שירה ורווחא שמעתא לז"א דאין לפרש הכי כדי לישב שיטת רבי מיהא. דהא תניא התם וכו' אלא דיש לפרש וכו' והבריתא בדיעבד וגם בזה מתקיימא שיטת רבי דכיון דלא משכחת אלא דיעבד ל"ק אמשנת בכורים דלא איירי בעיקר השיר כיון דלא משכחת לה שירה בבכורים אלא דיעבד ומשנתנו איירי לכתחילה כדת של תורה. וגם זה לא הונח להם ודחו לה דהא קרא כתיב שאומרים שירה וכו' והדרא קושיין לדוכתא דשיטת רש"י ושיטת רבי לא מתישבי שפיר וקשיא על שיטתם ככל האמור. ועד אחרן תירצו וקיימו שיטת רש"י כמבואר בדבריהם. והרב צאן קדשים קודם מ"ש ואין לפרש וכו' הגיה ועוד ר' יוסי גופיה היכי קאמר אין לפרש וכו' ע"ש. ומלבד שמגיה קושיא אחת. לא הונח לנו דאכתי לא שמיע לן מאי קושיא ואמאי לא נפרש תכף דלכתחילה קאמר כדמסקי ומאי קושיא הוה לן עד שנדחוק בדוחקים ההם. ועיין מה שכתבנו בעניותנו בקונטריס זה לעיל ריש פרק כיצד מברכין בס"ד:

דף טו.

משנה נמצא האומר בפיו חמור וכו'. דרך דרש לדקדק לשון משנתנו כתבתי אני בעניי בספרי הקטן ראש דוד פרשת שלח דף קי"ג ע"א בס"ד:

גמרא. אל תקרי ממנו אלא ממנו. רש"י ז"ל בסוטה כתב דל"ג ליה וכן בפירושו לחומש פרשת שלח הביא הדרשא בלא אל תקרי. וכזה ראיתי בשאלתות דרב אחאי גאון פרשת שלח דלא גריס אל תקרי:

הגם הלום עיני ראו בפסיקתא זוטרתא דרבינו טוביהו פרשת שלח שכתב וז"ל אע"פ שלא מצינו ממנו בכל המקרה רפה אלא הכל דגושין בין שאמר ממנו מפלוני בין שיאמרו ממנו מעצמנו הכל נקראין בדגש מ"מ בזה יש בו מדרש שכן אמרו חז"ל כי חזק הוא ממנו אפילו ב"ה וכו' ע"ש נראה דלא גריס אל תקרי. והרב עיון יעקב כתב דמ"ש רש"י בשמעתין סותר מ"ש בסוטה ולדבר הזה יסלח האדון כי הוא חשב כי מה שכתוב בפירוש עין יעקב וז"ל אל תהי אומר שלא אמרו דבר זה אלא כנגד עצמן אלא כלפי מעלה אמרוהו דמשמע הכי ומשמע הכי עכ"ל הוא פירוש רש"י ולזה כתב שסותר מ"ש בסוטה. אמנם אינם דברי רש"י כמבואר ברש"י אשר בגמרא דליתיה. ובעין יעקב תמצא כמה פעמים איזה פירוש ממפרש אחר בסתם ובין הדבקים כידוע. ופירוש הזה דמייתי עין יעקב כן בקדש חזיתיה בלקוטי רבינו בצלאל כ"י בסוגיין וז"ל אל תקרי אין חילוק ביניהם אלא שלא תפרש. הרא"ש. עכ"ל:

תו חזי הוית להרב עיון יעקב אשר עלה בהסכ"מה דהפירוש הוא אל תקרי במלא פום

אלא בחולם על הנון ויו ולדעתי הקצרה לא נהיר. וביותר קשה על הרב צאן קדשים שפירש כן אל תקרי במלא פום אלא בחולם בעד התוס' ע"ש והתוס' לא עלתה על דעתם פירוש זה כלל שהרי כתבו התוס' וז"ל אל תקרי ממנו רפ"י אלא ממנו דגש ואינו כן שכל ממנו שבתורה דגושין ואינו מחליף זה כלל זה מזה וכן מצינו בספרי ולא נס ליחה אין כתיב כאן אלא ולא נס ליחה עכ"ל עין רואה דאין רמז בדברי התוס' מפירוש זה דמלא פום וחולם. אמנם דברי התוספות הללו צריכי ביאור:

ובצפייתנו צפינו צופיה הליכות אלי להרב הגדול עיר וקדיש מהר"ש אלגאזי בריש הספר שהביא דברי התוספות וכתב וז"ל פירוש דברי רש"י בסוטה הן הן דברי התוס' שאין הפרש בקריאה לומר כי ממנו שהוא כינוי ליחיד הוא ברפי כמו והוא באחד ומי ישיבנו. וממנו שהוא כינוי לרבים הוא בדגש וכו' הגם שמ"ש התוס' וכן מצינו בספרי בעיא צילותא וצ"ע טובא ויראה דכונתם לומר לתת טעם דלא תקשי דהיאך דחו גירסת אל תקרי מכח דאין מתחלף ואפילו היה מתחלף קשה דדוחק לומר אל תקרי משום דגש לבד לזה כתבו וכו' דשפיר מצינן למגרס אל תקרי מרפי לדגש וכן מצינו בספרי וכונתם לומר שמה שהוצרכו לדחות הגרסא מטעם שאין מתחלף שום ממנו ולא דחו משום שינוי הדגש והרפי הוא לפי שכן מצינו בספרי וכלם דברים אחדים והיאך אמרו אל תקרי אלא ודאי שהשינוי הוא מדגש לרפי וה"פ ולא נס לחה בדגש אין כתיב כאן כדי שיהא פירושו לחות שלו אלא כתוב ולא נס לחה רפי כמו לחות שם דבר דהוי פירושו ולא נס לחות ממנו וכו' שלא תאמר שהלחות ממש שהיה בו בחייו נשאר בו עד היום לפי שלחה דגש לחות שלו לכך כתיב לחה ברפ"י שנשאר בו עדיין לחות אבל לא כמו שהיה בו בחייו וכו' ע"ש באורך:

ומאי דאמר מר ברישא דאין הפרש בקריאה כי ממנו שהוא כינוי ליחיד הוא ברפ"י כמו והוא באחד ומי ישיבנו וכו' הוא אגב שטפיה כי אם היה הפרש בתיבת ממנו כמו בתיבות אחרות היה ממנו ליחיד בדגש כמו והוא באחד ומי ישיבנו שהוא בדגש ולרבים ברפי הפך מדברי הרב ז"ל ובודאי דאגב ריהטיה כתב וכונתו להפך. אמנם מ"ש בביאור דברי התוס' לפום ריהטא לא זכיתי להבין דבריו. חדא שהרב ז"ל הבין שכונת התוס' לדחות גירסת אל תקרי ולשון התוס' לא מוכח הכי. גם מ"ש בפירוש מאי דכתבו התוס' וכן מצינו שישנו בנותן טעם למה שלא דחו הגירסא מטעם דגש ורפה והוצרכו לדחותה משום דאינו מחליף דחיק ואתי מרחיק. גם מ"ש בפירוש הספרי ולא נס לחה דהספרי מקיים שהוא רפה שנשאר בו עדיין לחות דבריו קשים שהרי בספרי אמרו אל תקרי ולא נס לחה אלא ולא נס לחה וכפי פירושו היינו אל תקרי בדגש אלא ברפה וקשה דלא נס

לחה ברפי כתיב ומאי אל תקרי. דכפי פירושו בדברי התוס' נראה דאל תקרי דהתם אתי שפיר רק דשמעינן מינה דגם לדגש ורפי ניתן ליאמר אל תקרי. והרי לפי פירושו גם שם לא אתי שפיר דכן כתיב ברפי. והנראה שהרב סמך על לשון התוס' שכתבו ולא נס ליחה אין כתיב כאן אלא ולא נס ליחה וכפי פירושו מייתי ראיה דהספרי אמר אין כתיב וכתיב על דגש ורפי וכפי הלשון הזה א"ש פירושו דכתיב רפי. אמנם בספרי גרסינן אל תקרי והוא עצמו כתב בתוך דבריו וכלם דברים אחדים והיאך אמרו אל תקרי. ולפי גירסת אל תקרי ולא נס וכו' לא א"ש. ואולי הרב ז"ל סמך על לשון התוס' ולא שלטו מאור עיניו בספרי ומ"ש בתוך דבריו והיאך אמרו אל תקרי אגב שיטפיה וצ"ל והיאך אמרו אין כתיב כאן. ומ"מ לפי האמת דגרסינן בספרי אל תקרי הדבר קשה. אם לא שנאמר דהתוס' לא גרסי כגירסא דקמן אלא כמו שהביאו הם ז"ל הלשון:

ולי ההדיוט אפשר לומר בכונת התוס' דאין כונתם למחוק הספרים כלל אלא מקיימין גרסת הספרים דגרסי אל תקרי ממנו אלא ממנו ומפרשים אל תקרי ממנו רפי דמשמע לרבים אלא ממנו דגש דמשמע ליחיד אלא דאח"ך כתבו דאינו כן כלומר דבספרים שלנו אינו כן דבתיבת ממנו אין חילוק בין יחיד לרבים וכלם הם בדגש. וכונתם דהיו חלוקים בזה הספרים שהיו להם לבעלי התלמוד מספרינו כדאשכחן בכמה דוכתי. וא"ש טובא מ"ש וכן מצינו בספרי אל תקרי ולא נס לחה אלא ולא נס לחה והכונה כדתרגמה רב מהר"ש אלגאזי אל תקרי בדגש אלא ברפי שהוא שם דבר וכו' דזה מורה דהיה כתוב בספרים בדגש ואמר אל תקרי. והיא הפך ספרינו דבספרינו כתיב ברפי ומאי אל תקרי אלא דהיו הספרים שלהם חלוקים משלנו. ובחרו להביא הא דספרי דדמי למאי דקמן בדגש ורפי:

ומצאתי בלקוטי רבינו בצלאל בסוטה כ"י דף ל"ה שכתב וז"ל אל תקרי ממנו פירוש ברפיון הנו"ן אלא ממנו בדגשות הנו"ן ואעפ"י שאין חילוק בספרים בממנו בדגשות כי יכונה כ"כ לרבים אף שבכל מקום שהוא כינוי נו"ן וא"ו רפי לרבים וליחיד בדגשות. אפשר שבין מדינחאי ומערבאי היה מחלקת במילת ממנו שהאחד נוהג בו מנהג שאר כינויים להרפות כל שהוא בא לרבים והאחד נוהג בו כמנהג מקומנו לדגש הכל. הרשב"א. עכ"ל ודברי אלו מסכימים למ"ש בעניותנו בכונת דברי התוס' שיש חילוק בין ספרי הש"ס לספרינו:

ואחר זמן רב בא לידי הספר הנחמד מנחת שי וראיתי לו ז"ל שכתב כן מדנפשיה בפירוש המאמר והביא ראיה מראב"ע שיש חילוק בין מערבאי למדינחאי בתיבת ממנו ע"ש:

ואחזה אנכי להרב מהרש"א בחידושי אגדות שם בסוטה שכתב על דברי רש"י דהתם

שכתב ל"ג שאין הפרש וכו' וע"ש בתוס' מסכת ערכין ישוב לזה עכ"ל ולפום ריהטא לא ידעתי מה ישוב כתבו התוס' לזה דגם לפי מה שפירשנו בעניותנו דהתוס' מקיימין גירסת אל תקרי מ"מ אינו ישוב רק דספרינו חלוקים מספרי הש"ס ואין זה ישוב. ואפשר שהרב היה מפרש בדברי התוס' שכונתם כפירוש עין יעקב והרא"ש הנז"ל וכך שיעור דברי התוס' פירוש אל תקרי ממנו רפי וכו' ואינו כן שכל ממנו שבתורה דגושים כונתם לדחות פירוש זה שכתבו דאל תיקרי ברפי אלא בדגש ודחו אותו וכתבו ואינו כן וכו' וכתבו עוד ואינו מחליף כלל מזה לזה כונתם שאין כונת הש"ס באומרו אל תקרי להחליף מזה לזה כמנהג אל תקרי בכל מקום אלא הש"ס הכא אינו מחליף כלל וקאי להש"ס פה וכלומר דכונת אל תקרי פה אל תפרש ממנו לרבים אלא ממנו ליחיד וכמ"ש הרא"ש ופירוש עין יעקב. אלא דאכתי פש גבן וצריכים אנו למודע"י כפי דרך זה כונת התוס' בסוף דבריהם שכתבו וכן מצינו בספרי וכו' את האר"ש מה היא:

ואפשר לומר דולא נס לחה אף בלא דגש משמע לחות שלו כדכתיב בסמוך לא כהתה עינו עין שלו וכן לא נס לחה לחות שלו. ואמרו בספרי אל תקרי ולא נס לחה אלא ולא נס לחה הכונה אל תפרש לחות שלו אלא ולא נס לחה לחות שם דבר על דרך שכתב מהר"ש אלגאזי. אלא דלפי דרכנו שניהם ברפי. ומוכרח שכונת הספרי אל תפרש כדבר האמור והיינו מעין דוגמא דאמור רבנן בשמעתין:

אמנם לא נתקררה דעתי בדברי הרב מהר"ש אלגאזי אשר עליהם האר"ש יסדתי השני פירושים הנזכרים בתוספות משום דלפי זה כונת הספרי למעט בכבודו של משה רבינו ע"ה לומר דלא היה הלחות כמו שהיה הן בעודנו חי וכמ"ש מהר"ש אלגאזי ואינו מתישב דאתו רבנן ובצרי מכבודו של משה איש האלהים. ותו דלשון הספרי דמסיים כל הנוגע בבשרו של משה לחה פורחת אילך ואילך משמע דבשבח משה רבינו ע"ה מיירי ולא אתא למעט בשבחו. ומה גם דקשה הדבר בהיות שלא יש ראיה מהכתוב:

אי לזאת שפרא מילתא באנפאי אנא זעירא לומר להפך דאדרבה בשבח משה רבינו ע"ה דרשי וכפי הדרך דסלקינן מיניה דאינו מחליף ושניהם ברפי הכי קאמר אל תפרש לחה שם דבר דיש בו לחלוחית קצת אלא תפרש לחה לחות שלו דכל הנוגע בבשרו של משה לחה פורחת אילך ואילך ולפי הדרך הראשון שכתבנו בעיניותנו דכונת התוס' דספרינו חלוקים מספרי הש"ס אפשר לומר על דרך שפירש הרב מהר"ש אלגאזי אלא דלדרכנו יתישב הטב. והוא דשיעור דברי התוס' דפירוש אל תקרי רפה אלא דגש וכן מצינו בספרי דדריש אל תקרי מרפה לדגש דאמרו אל תקרי ולא נס לחה רפה כדכתיב בכל הספרים דמשמע שלא היה לח כאשר הן בעודנו חי והוא שם דבר אלא ולא נס לחה בדגש והוא

לחות שלו כאשר בהיותו חי והרי דהספרי קאמר אל תקרי מדגש לרפי כשמעתין אלא דבסוגיין אינו מסכים עם ספרינו כמו שכתבו ואינו כן ר"ל בספרינו כמדוברי אבל דרשת הספרי סלקא שפיר עם ספרינו דכתיב ברפ"י והדרשא תדרש בדגש והיינו מ"ש וכן מצינו אל תקרי מדגש לרפי. ומ"ש בספר צאן קדשים בכונת הספרי וגם מה שנקוד בספרי גופיה. לדעתי המעט הוא לא נהירא:

ומצאתי להרב זית רענן פרשת וזאת הברכה שכתב על מאמר הספרי וז"ל אלא לא נס לחה בדגש כן כתבו התוס' בערכין ונראה לי דכשהנו"ן רפי הוא עבר וכשהוא דגש הוא בינוני שגם עתה לא נס לחה עכ"ל והוא כפתור ופרח דאל תקרי הוא בתיבת נס. וא"ש לפי מה ששיערנו בתוס' דמ"ש וכן מצינו כלומר דיש אל תקרי מדגש לרפי:

ואביטה ואראה להרב נחלת יעקב פרשת שלח שכתב משם הפסיקתא דכל ממנו דגושים וכאן הוא רפי. ועל פי זה פירש דמשינויא דרשינן ובהכי פור"ש לעשות לו דר"ך בדברי התוספות לחד פירושא ע"ש באורך. וכבר לעיל אני בעניי הנה הבאתי מראש מקדמי אר"ש דברי הפסיקתא ואין שם רמז דממנו דהכא רפי והוא משונה וכונת הפסיקתא פשוטה דהגם דכל ממנו דגושים וזה מכללם מכל מקום בזה יש מדרש דרז"ל דרשו דקאי ח"ו על הקב"ה. ויראה המעיין שיש עוד לגמגם בדברי הרב נחלת יעקב ע"ש ודוק:

דף טו:

בשליו שני והאספסוף וכו'. התוס' פירשו משם ר' יוסף קרא שפסק השליו הראשון וכו' וזה דעת רבינו ישעיה הראשון מטראני בנימוקיו על התורה כ"י וכ"כ החזקוני פרשת בהעלותך. והרמב"ן פרשת בשלח כתב דהשליו הראשון לא היה לשובע. ומהר"י אבוהב בפירושו הקשה על דבריו ע"ש. ומ"ש הרב ידי משה פירוש המדרש פרשת במדבר דבריו קשים כאשר יראה הרואה. וכן הקשה עליו בפירוש נחמד למראה שנדפס מחדש סביב למדרש ע"ש. ובספר פענח רזא כתב משם רבינו בכור שור שזהו השליו המוזכר פרשת בשלח ואיידי דמיירי שם במתנת המן נקט נמי שליו ע"ש:

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור וכו' ואיכא דמתני לה על גסי הרוח וכו'. שמעתי ממעלת הרב המובהק סבא קדישא כמהר"ר יצחק פורמיגי"ני ז"ל שפירש דפליגי כפלוגתא דבסמוך אם סיפר אם יש לו תקנה או לא וחד אמר אם סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דהע"ה ברוח הקדש שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות. וחד אמר סיפר יש לו תקנה אם ת"ח יעסוק בתורה ואם ע"ה ישפיל עצמו. והשתא מאן דדריש אותו לא אוכל על לשון הרע סבר כמ"ד דאם

סיפר יש לו תקנה והכי מפרש קרא מלשני וכו'. אותו אצמית כמ"ש דהע"ה יכרת ה'. ואם תאמר יש לו תקנה בעסק התורה או בשפלות לז"א מה שאמרתי אותו אצמית היינו אם לא השפיל עצמו והוא גבה עינים. ורחב לבב בתאוות התענוגים לפי שאינו רוצה ללמוד כי התורה אינה שורה במי שהולך אחר תענוגי הבלי העה"ז. ולכן זה בעל לשון הרע אותו לא אוכל אין אני והוא כי אינו רוצה ללמוד ולא להשפיל עצמו. וא"כ אותו לא אוכל קאי על מספר לה"ר. ואידך דמתני לה על גסי הרוח סובר בסיפר לשון הרע אין לו תקנה שכבר כרתו דוד הע"ה ברוח הקדש יכרת ה' כל שפתי חלקות וז"ש מלשני וכו' אותו אצמית אכרות כמו שאמר דהע"ה. וסליק ענינא דמספר לה"ר. ואחר זה אומר גבה עינים וכו' על גסי הרוח ועלה קאי אותו לא אוכל ע"כ דברי הרב הנזכר בתוספות קצת נפך. ובהאי פלוגתא אם סיפר לה"ר אם יש לו תקנה במאי פליגי כתבתי בעניותי בספרי הקטן ראש דוד פרשת תזריע בס"ד ע"ש באורך:

דף טז.

תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו וכו'. עמ"ש אני בעניי בספרי הקטן ראש דוד פרשת תבא בס"ד ועיין מה שרמזתי בקונטריס זה לעיל בבתרא דף קס"ד בס"ד:

דף טז:

מנין שיחזור ויוכיחנו וכו'. הרב פנים מאירות בחיבורו על התורה הנקרא כתנות אור פרשת דברים לא זכר שר מסוגיא זו ומדברי הראשונים דמקשו סוגיא זו עם סוגית פ"ב דמציעא וכמו שכתבתי בעניותי בספרי הקטן ראש דוד פרשת דברים עיי"ש באורך בס"ד:
עד היכן תוכחה רב אמר וכו'. עיין מ"ש בענין זה בספרי הקטנים ברכי יוסף ומחב"ר א"ח סימן תר"ח עיין שם באורך בס"ד:
תוס' ד"ה ומ"ד עד נזיפה וכו'. עמ"ש אנכי עפר דל בכונת דברי התוספות הללו ודקדוק דבריהם בספרי הקטן ראש דוד פרשת נח בס"ד:

דף יז.

משנה השג יד בנודר והשנים בנידר והערכין בנערך והערך בזמן הערך. אפשר לומר דרך רמז מוסר מעי"ר כי הנה אם עשיר אחד נתן מטבע לצדקה ועני אחד נתן מטבע כמותו הגם דהנתינות שוות. ודאי צדקת העני היא העולה וחשובה יותר וזה רמז השג יד בנודר אלהים יראה לו הנודר וחשב עם קונה"ו כפי השג יד הנודר לפי עושרו והשגת

ידו שאם הוא עני ונדר כמו העשיר בא בשכרו לפי שיעורו. והשנים בנידר. אפשר במ"ש המגיד למרן הקדוש דעד ארבעין שנין רתיחת היצר והיצר בוער באש מרתח קרתח ומה שחטא נקל לו להתכפר וזה פירשתי בעניותי פסוק אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ומ"ש בב"ר פרשה כ"ב אשרי נשוי פשע אשריו לאדם שהוא גבוה מפשעיו וכו' ככתוב במקומו. וזה הרמז והשנים בנידר כי ה' רואה בכל מעשה אם לטוב אם למוטב במספר שנים אם יש לו רתיחת היצר לפי השנים וכבש יצרו והפריש צדקה או חטא נידון לפי השנים. והערכין בנערך. כלומר ערך החטא אם חכם הוא ויודע עד היכן מגיע החטא וכיוצא כל שבערכין נדון לפי כבודו בין חטא בין עשה מצוה נידון לפי ערכו. והערך בזמן הערך. כגון בעידן רתחא דענשי אעשה כמ"ש פרק התכלת. או אם היה העולם חציו זכאי וחציו חייב והכריע וכיוצא בזה דיש הפרש בין דורות ראשונים לזמן הזה שגברה הסט"א בכל וכמש"ל בסוף פ"ה דאבות ומשם באר"ה:

דף יח.

ואח"ך מתה בתו וכו'. עמ"ש התוס' ד"ה עד שלא נעשה חתנו ועמ"ש רשב"ם בבתרא דף קכ"ח ומ"ש אני בעניי בספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סוף סימן ל"ג בס"ד:

אתה הקשת דמים לערכין וכו'. הנה נא הואלתי להעתיק כאן ענין אחד הכתוב בקונטריס חיים שאל מתשובותי בס"ד:

נשאל נשאל דוד הוא הקטן מרחימא דנפשאי חמיד לבאי החכם השלם והכולל סוה"ר ר"ב חסד"א נקיט בידיה תורה וגדולה כמה"ר יצחק ארדיטי נר"ו ממתא איזמיר יע"א. והלא כה דברו:

הרב הגדול מהר"ר לוי בן חביב זלה"ה בתשובותיו סימן ג' עלה ונסתפ"ק במי שנדר ואמר דמי עלי וכיוצא כיצד שמין אותו אם כפי דמיו בעת שנדר וכן יחייב השכל. או כפי דמיו בעת השומא. יסע קדי"ם להביא ראיה שיתן כפי מה ששוה בעת השומא ממתניתין דערכין דף ך' ע"א ושוב דחאה וכתב וז"ל ובר מן דין השכל יחייב שהדין כן וכמעט אין לספק שהרי כיון שאני צריכין בשומא עשרה וכו' והם לא ראו וכו' יעש"ב והנה מלבד מה שיש לדקדק עליו מיניה וביה כי בתחילת דבריו כתב דהשכל יחייב שיתן כשעת הנדר ובסוף דבריו כתב כל בתר איפכא שהשכל יחייב שיתן כשעת נתינה. איברא דכל כי האי מילתא אחרי ההשקפה הרי הוא כמבוא"ר כי אין נסת"ר מחמת"ו. כאשר יראה הרואה. ברם זו היא שקשה דספיקו של הרב ז"ל הוא בריתא מפורשת שם פרק השג יד דף ח"י ע"א דאיתא התם ת"ר אתה הקשת דמים לערכין יכול נקיש ערכין לדמים שיתן

כשעת נתינה ת"ל וכו' הרי להדיא דקתני דבדמים צריך שיתן כשעת השומא דהיינו שעת הנתינה וכמ"ש רש"י ז"ל שם. הן אמת שכעת לא מצאתי להרמב"ם שפסק לבריתא זו. ולא ידעתי למה. ומ"ש הרב ז"ל שהשכל יחייב שהדין כן שהרי כיון שאנו צריכין עשרה לשומא וכו' עיין בסוגית דף ח"י דפליגי בה רש"י ותוס' אם הוא מסברא או מקרא. גם בדברי התוס' דדף ח"י חזות קשה הוגד לי במ"ש שם בד"ה שיתן וז"ל ועוד דתנן לקמן מת הנידר לא יתנו היורשין ואם היה הטעם מסברא וכו' התם לא שייך למימר הך סברא שהרי ידענו שהיה שוה בחייו סלע לכל הפחות וכו' ולכאורה איכא למידק אמאי לא הקשו מרישא דמתניתין דקתני דמי עלי ומת לא יתנו היורשין דבהכי איירי רש"י. ותו ת"ם אני טובא על עיקר קושיתם שהרי שם לקמן דף ך' ריש ע"א בעי תלמודא אמדוהו מאיליו מהו וקאמר פשוט מיהא חדא דתנן דמי עלי ומת לא יתנו היורשים ואי ס"ד אמדוהו מאיליו הוי אמדנא הא אמיד וקאי מי איכא גברא דלא שוי ד' זוזי ומשני אמדוהו מאיליו נחית לאמדנא דמי עלי לא נחית לאמדנא הרי מוכח מסוגיא זו דשאני ההיא דדמי עלי ומת דאע"ג דאמיד וקאי מ"מ כיון שלא נאמד מעולם מפי ב"ד פטור מכל וכל ואע"ג דידעינן דגברא שוה ד' זוזי אפ"ה פטור משום דאנן אמדנא בעינן וא"כ מאי ק"ל לדעת רש"י ולעת כזאת שתים הנה נפלאו ממני ולדברו הוחלתי ויבא שכמ"ה:

וזאת תשובתי בס"ד לדידי חזי לי אר"ש זבת חלב ודבש מגילה נתנה מרגל"א בפומא טיפי מרגליות סנדלכין טבין. עמד ושתלן בשורו"ת יאורי"ם בספר נכתביה ובשגם לא הונח לנו למשקל ולמטרי כי אם פנים בפנים את פני מבין זאת ועוד אחרת משום אפסוקי באמצע פרק והיה אם בי"ן. וזמנין כבשנא לשטראי משום לא תענה על רב ששרשיו מרובין. זאת היתה לי ק"ן סתומה בדברים שבכתב דרך ויכוח ואנכי תרגלתי אין למדין ואין משיבין. ואולם אדמוקדאי יקיד וקיד"ה חמש מאות כי בע"ר אנכי ברשפי אהבת רחימו דנפשין שהיו מחבבין מכדי פריצת"א הויא פורץ גדר משום עשה דכבוד תורה וגדולה ונציב אחד אשר בארץ דאת בנציבי"ן. וכמה דידאון נשריא לקינהו"ן אומר עם קנ"י עט"י המדבר"ה בכל ע"ט אל הקדש אתוה"י כמה רברבין. צופה הייתי אמרות טהורות קבא דקשית"א תשעה קבין. דרך קסתו כאוהב נצב ימינו כש"ר ביום הלחמו מלחמתה של תורה נדבות קריבי"ן. ערבים עלי דברי דודי שאני טועם טעם כעיקר דאוריתא אנכי אערבנ"ו בכל מערבי"ן. כי אלך במו אש דת כמעט קסתי הוסג אחור מעומק המושג וקוצר המשיג וכשהגיע צעי"ר למדב"ר היה הלשון מלבי"ן. קלמרין של יוסף האי סתומת"א דלא מציא פסיא קני"א באין מבין. ומה גם דלא צילא דעתאי אגב טרדאי מ"מ די"ו לכתוב שתי אותיות אגב רהטאי כי אין מסרבין. וזה החלי בס"ד:

משתכל הוית מאי דרמי מקשה חד"ד ותימ"א על דברי התוס' פרק השג יד (דף י"ח.) בראשית מאמר דייק דהתוס' מייתי סוף משנה דקתני מת הנידר לא יתנו היורשים ואמאי לא מייתי מרישא דקתני דמי עלי ומת לא יתנו היורשים וכו' ואיברא דדוקיא מעליא הוי. והגם דכתבו התוס' בשבת דף מ"ו ע"ב ד"ה כבתה דארחיה דתלמודא דהגם דמצי לאתויי רישא דקתני בהדיא מייתי סיפא ודייק מינה מ"מ אם אמרו בש"ס אין זה דרך התוס'. ותו דאפשר דלא אמרוה התוס' אלא דרישא קתני בהדיא וסיפא אתיא מדיוקא ניחא לש"ס לאתויי סיפא ולדיוקי מינה דרישא בפירושא אתמר וכל אדם חזו. וזמנין דמשכחת דרישא אתיא מדיוקא וסיפא בהדיא ומייתי סיפא משום דאתמר בהדיא. ותו דאשכחן להר"ן בחידושי חולין על דף מ"ג שכתב דארחא דתלמודא הוא בכמה דוכתי למידק מרישא אע"ג דבסיפא מתפרש להדיא וחדא מינייהו נקט לראיה ע"ש. ואיברא דאיתא להא ואיתא להא. אשר הן חליפות למו לפום ארחיה דמקשן. וכל כי הני מילי הן הן הדברים אמורים בסוגית הש"ס. ומיהו היכא דרישא וסיפא כי הדדי דתרוייהו אתינן עלייהו מדיוקא אפשר דגם בש"ס מיהוו הוו בה מ"ט שביק רישא ממד"בר קדמו"ת ובא עד קיצו קול אפסי אר"ש וטעמא בעי:

ואפשר ליישב קצת דטעמייהו דהתוס' דמייתו סיפא היינו דמשמע להו דמהש"ס התם בסיפא מוכח דמיירי כשעמד בדין וכדקאמר עלה בש"ס מאי ניהו שעמד בדין היינו הך סיפא איצטריכא ליה דקתני דמיו של פלוני עלי ומת הנודר יתנו היורשים דמהו דתימא כיון דלא אמדוהו לא אשתעבוד נכסי קמ"ל כיון דעמד בדין אשתעבודי אשתעבוד נכסי ואמדנא גלויי מילתא בעלמא הוא ואהא גמר אומר תנא תונא מת הנידר לא יתנו היורשים והיינו אף שעמד בדין והא אצטריכא להו להתוס' כדבעינן למימר קמן ואמטו להכי מייתו מסיפא דמשמע להו דמהש"ס התם מוכח דמיירי כשעמד בדין דאלו מרישא יש מקום לומר דלא מוקי לה בש"ס התם כשעמד בדין אלא למ"ד מלוה על פה אינו גובה מן היורשים וכמ"ש מרן בכ"מ פ"א דערכין לישב השגות הראב"ד והגם דתהו עליה רבנן בתראי איש איש ממקומו הלא בספרתם. כבר מורינו הרב חזון נחום תריץ יתיב דברי מרן דמוכח לה מלישנא דתלמודא דנקיט לה דרך פשיטות דלכ"ע מוקמינן לה כשעמד בדין עש"ב ולכן התוס' מייתו סיפא דמתניתין דממאי דאתמר עלה בש"ס מוכח דמשנתנו מיירי כשעמד בדין וסיפא אצטריכא לאשמעינן דאמדנא גלויי מילתא בעלמא. ומשו"ה מת הנודר יתנו היורשין אבל מת הנידר לא יתנו היורשין ושתים זו שמענו מסיפא דמיירי כשעמד בדין ואמדנא גלויי מילתא בעלמא כדתרגמה הש"ס. וזה מתקף רחב לב רבותנו בעלי התוס' דבשינוי כל דהו השמיעונו כזאת והרשב"א כתב בתשובה דהתלמוד בסדור

הדברים לבד אשמועינן בשתיקה הלכתא גברוואתא. ובדברי התוס' עין רואה לרבוואתא בתראי כמה דרכים נאמרים באמת דלשון התוס' כונ"ס ומוציא ברמיז"א:

ומתוך הדברים אפשר לישב מה דקשיתיה למר על התוס' דמאי קשיא והרי מהש"ס בבעיא דאמדוהו מאליו מוכח דאמדנא בעינן הגם דאמיד וקאי וכו'. דהתוס' הכי קשיא להו דאי כדסבר רש"י דהא דבדמים אזול כשעת נתינה היינו מסברא א"כ נימא התם דעמד בדין דיתן סלע דודאי שוה דאמדנא גלויי מילתא הוא כדקאמר עלה הש"ס. ובשלמא אי הא דכשעת נתינה נפקא מקרא אתי שפיר מאי דקאמר הש"ס גבי בעיית אמדוהו מאיליו דשאני מתניתין דלא נחית לאמדנא ולא סגי מאי דאמיד וקאי דבעינן אמדנא בשעת נתינה ולא נחית לאמדנא בדמי עלי ומת. וכן אתמר עלה בש"ס דמחסר אמדנא. אלא אי אמרת דמסברא לחוד אמרינן כשעת נתינה תסגי מה שעמד בדין ותהני מאי דאמיד וקאי כי אין נגרע מסלע:

ועוד יראה דיש לישב קצת דברי התוס' דהנה כתב רש"י דף ך' וז"ל שאין דמים למתים והא דתניא בקמא ונתן פדיון נפשו דמי ניזק התם הוא טעמא ומשום דמשעתא דאזיק רמי עליה לשלומי כשעת ההיזק וההיא שעתא דאזקיה חי הוא אבל דמי עלי שאינו נודר אלא מה שישומוהו ב"ד והרי לא בא לידי כך שהרי מת לא יתנו היורשין עכ"ל וכן כתבו התוס' וז"ל והא דתניא בב"ק ונתן פדיון נפשו דמי ניזק פירוש ששמין אותו אחר מיתה כמה היה שוה מחיים גזרת הכתוב היא אבל הכא אינו נודר אלא דמי שישומוהו בב"ד והוא לא בא לידי שומא וכו' עכ"ל והשתא אפשר דהיינו דקשיתנהו להתוס' דאי כדברי רש"י דהא דדמים כשעת נתינה היינו מסברא דמי יודע שיוויו בשעת הנדר א"כ כיון דאשכחן דיש שומא לאחר מיתה בנזיקין נימא דה"ה דאמר דמי עלי ומת או מת הנידר דבעמד בדין עסיקינן ומשעמד בדין הן בעודנו חי אשתעבידו נכסי וא"כ עתה בעשרה יעשו אמדנא דודאי כשעמד בדין בחייו היה שוה סלע לפחות ובשלמא אי אמרת דמקרא יליף דהדמים כשעת נתינה א"כ הנודר הוא על ערך מה שישומוהו ב"ד דאית לן קרא להכי וא"כ הוא לא בא לידי שומא דהא דאמרינן לאחר מיתה דלכל הפחות סלע היה שוה לאו שומא הוא אלא מילי בעלמא ובאמת ליכא שומא וסברי התוס' דכי איכא קרא אלימא הך סברא. אבל אי אמרת דדמים בשעת נתינה ליכא קרא אלא סברא בעלמא יש מקום לומר דיעשו אמדנא עשרה לאחר מיתה בנזיקין ויסכימו לפחות שוה סלע וכיוצא ועיין בתחילת דברי מהרלנ"ח. והא דהתוס' לא הזכירו בדף ך' הא דאית לן קרא לשומו כשעת נתינה סמכו אדבריהם דלעיל דדף י"ח. ומ"ש התוס' דף ך' גזרת הכתוב בנזיקין לאו דוקא. זה כתבתי להראות פנים דיש לצדד שליש י"שוב לכאורה לדברי התוספות:

איכו השתא הגיע ע"ט לדבר במאי דקשיא ליה למר על מהרלנ"ח. ושר"י בארש יכתבו דאין דרך למשכוני נפשין בעד רבוואתא בתראי כי עין בעין יראו שדרכם לפרש ולהרחיב הדברים וארו"כה עלתה להם והיתה לבא"ר אי איכא לאקשויי עלייהו עונים ואומרים אורך היריעה ולכן אמינא דשפיר קמותיב דלא זכר הרב בריתא דדף ח"י. והגם דהאי הקשא דבריתא דמקיש דמים מרגלית לקלים ולידון בכבודו היה צד לומר דלא קי"ל הכי לדעת ר' יוחנן פרק המקבל (בבא מציעא דף קי"ד) דמקיש מיניה מה ערכין מסדרין אף הקדש מסדרין וכמו שכתב רבינו אליעזר מטוך בגליון תוספות שהביא בשיטה מקובצת שם דרבי יוחנן נדון בכבודו יליף מדרשא אחריתי וכן מרגלית לקלים ולא אצטריך הקשא אלא למסדרין עכ"ד. מ"מ מדברי התוס' שם פרק המקבל ובערכין דף ך' ד"ה ואין נדונים בהשג יד וכן מדברי קצת רבוואתא קמאי נראה דהאי הקשא דמקיש תנא דהך בריתא להני מילי מוסכם ותו דמאי דפשיטא ליה לתנא דדמים יתן כשעת נתינה הוא מוסכם לכל הדברות ולכל האמירות כדמוכח מלשון הברייתא בא"ר לחי רואי וקושטא קאי:

וזוהי שקשה על הרב מרכבת המשנה ח"ג פ"ב דערכין דין ג' שכתב בנותן טעם להרמב"ם ז"ל דשמוט"י שמי"ט הנך בעיי דבעי דף י"ט ודף ך' תמה הרב לחם משנה עלה וז"ל כל שאמר שני דמי עלי בזה אחר זה ואיפשיטא באת"ל דבעי אומד שני דהאומדנא לפי זמן הנדר ולא כפי שעת העמדה בדין עיין פ"ג דערכין דין א' ושמא השביח בזמן הנדר השני וזה פשוט עכ"ל הרב מרכבת המשנה. ומאי דפשיטא ליה למר איפכא שמעינן בבריתא זאת אומרת דרך פשיטות דהדמים כשעת נתינה. והדבר קשה עליו דמייתי מהרמב"ם פ"ג דערכין דין א' והוא דין ערכין כדתנן הערך בזמן העריכה ועלה דהך מתניתין מייתי תלמודא האי בריתא דדמים כשעת נתינה ולא מקשינן ערכין לדמים ויליף לה מקרא הפך דבריו דמשוה דמים לערכין דהאמדנא לפי זמן הנדר ולא כשעת העמדה לדין. ואיהו בדמים קאי. ומה דמות י"ערוך הדמי"ן יתעביד. ומאי דאמרו סוף דף י"ט או"ד שבח ביני וביני היינו מעת שומ"א היתה בראשונה לזמן שני באשר הוא ש"ם ותרוייהו בשעת שומא:

שוב אשוב אליך השר בתמיהתו על הרב מהרל"נח. ואני בעניי אומר כי כת"ר אשכח רברבי שקיל ודעת שפתיו ברור מללו והניחו יתרם המורם מהם מיני קטני"ות הערות דיש לעורר עוד על דברי מהרלנ"ח וכדי לקצר לא אעלה על אר"ש אלא שתים הנה דיש להרגיש בראית הרב מהרל"נח דמאי דמייתי ממאי דבעי אמר דמי עלי ולא אמדוהו וחזר ואמר דמי עלי מהו הוא הצ"ד בצדדי הבעיא הכא ודאי בחד זמנא אמדינן ליה ומהכא מייתי ראיה דקאמר דאמדינן בחד זמנא למאי דקאמר דמי עלי זה שנה וכו' דהא סתמא

בעי וכו' ע"ש ויד הדוחה נטויה דאימור דפשיטא ליה לש"ס דאם עבר זמן לא תבעי לך דאיכא למיחש דבזמן הנדר הראשון היה מושבח ועומד טפי מהשתא ובעי שתי אמדנות אחת לפי מהותו זו כחו בזמן הנדר הראשון ואחת כי השתא והא פשיטא ליה אך בעייתו היא כי אמר תרי זמני בתוך זמן מועט ולעולם דהשומא כשעת הנדר:

ומ"ש הרב עוד דהשכל מחייב דהא בעי עשרה ופשיטא דנשום כשעת שומא וכו' יש להשיב דעדיין אין מופת חותך דודאי כיון דהכתוב הצריך עשרה נשום כשעת שומא משום דלא אפשר' בענין אחר אבל כאשר יהיה האופן דאמר דמי עלי ואמדוהו עשרה ובו ביום חזר ואמר דמי עלי דדינא הוא דאמדי ליה זמנא אחורי תנינא דהכי נקיט באת"ל דתרי זמני אמדינן ליה ואתרמי דעבר זמן עד שנתקבצו לאמדו שנית והמה ראו כי הן נגרע משומא ראשונה דזאת לפנים השבח השביח והשתא יוצא בגרעון משום אכחושי מרובים בחושי"ם בהא נימא דאומדין אותו כזמן הנדר אשר כבר אמדוהו בנדר הראשון אשר בו ביום חזר ואמר דמי עלי. ונמצא דאין הקפידא דאומדנא בשעת השומא רק דהשומא תהיה בעשרה וכל שבו ביום אמדוהו בעשרה סגי. אמנם מהבריתא שמעינן דהאמדנא בשעת שומא ובכל אופן הרי זה בכי יותן בשעת נתינה. וגם לרש"י דהוי מסברא אשמועינן תנא דהשומא כשעת נתינה וזו היא הסברא האמיתית ולדעת התוס' דיליף מקרא ניחא טפי:

הגם הלום ראיתי אחרי רואי להרב מהרלנ"ח שם דכתב דמצד השכל והסברא דוקא להקדש בדק הבית צריך ט' וכהן אבל בזמן הזה בהקדש עניים ומצוה אחרת סגי בשלשה אלא דאם בא מעשה לידו מאחר שלא מצא ראיה היה מחמיר להצריך עשרה בשומת קרקע או אדם כמי שאינו יודע עכ"ד. ומלבד שהדעת נותן כסברת הרב דדוקא בהקדש בדק הבית בעי עשרה והוי גזרת הכתוב מקראי דכתיבי התם. הכי משמע מסתמות פ"ג דמגילה בענין מכירת קרקע הקדש וכן מסתמות הפוסקים ומתשובת הרשב"א בראשונות סימן תרי"ז ועמ"ש מהרשד"ם בתשובות י"ד סימן קע"ה וכבר יש כמה חילוקים מהקדש בדק הבית להקדש עניים וכיוצא כאשר עלו חומה בספרן של צדיקים אין צורך להאריך. וגם הרב לחומרא דוקא היה מצריך עשרה מצד שלא מצא הדבר מפורש כמבואר בדבריו. וקצת יש להרגיש על הרב כנה"ג בי"ד סימן רנ"ט הגהת בית יוסף אות כ"ד דקפסיק ותני משם מהרל"נח דאפילו בזה"ז אין שמין אלא בט' וכהן ונראין דבריו דמדינא קאמר. ואינו אלא חומרא שהיה רוצה להחמיר על עצמו. גם מה שהרב כנסת הגדולה כתב כן משם הרדב"ז המעיין ראה יראה כי תשובת הרדב"ז הלזו שרומז עליה הרב ז"ל ישנה בידינו והיא לו נדפ"סה בתשובות הרדב"ז דפוס ויניציא סימן

תקי"ג. ועין אדם עפעפיו יבחנו דהרדב"ז בהקדש בדק הבית קאמר דאגב כתב הרב שם כמה דינים אחרים דשייכי לזמן הבית ולא כיוין הרדב"ז על נדון שלו דהוה פשיטא ליה דשנא ושנא:

שוב ראיתי להרב כנסת הגדולה עצמו בהגהותיו להרמב"ם פ"ח דערכין דמייתי התם דברי מהרלנ"ח הנזכרים דברים ככתבן. ואיפכא הו"ל להרב ז"ל למעבד דבספר כנסת הגדולה דעיילוהו למערתא דדייני הו"ל לבאר ובהגהות הרמב"ם דהוי לפלפולא בעלמא לא אכפת לן. ושם בהגהות הרמב"ם לא זכר מתשובת הרדב"ז:

הנה ארש"י לפניך לא נצרכא אלא לעורר אהבה ופקודתך שמרה רוחי הנה כי כן אל ישת עלינו חטאת דהאיכא צדדים בדברים אמורים ציצין המעכבין. גמירי אין להקדש אלא מקומו ושעתו הנה מקום המקום צר מי יאמין לשמועת"נו ארש קשה מתקף תקיפא ארש נגב אוכלין נגובין. ולפי שעתא טרדא אגב דוחקא עצ"ב מזריע מיני עצב"י בשמי"ם רוש ולענה הן מעציבין. והתותיי תיו והיו תוצאותיו מילי מילי קטנ"י דאית בהו קרטופני שאין מקרבין. ואתה אנוש אלוף לראש ישים מר למתוק כי חפץ חסד וחני"נה בי"ני די לו בקב של חרובין. ומהדר"א לה מפלפוליה הוד והדר תשוה אתריגו לפחמין ארקיעו לזהבין. אמר יאמר העבד אנוש מזעיר חסף די פחר קל מסובין. שש ושמח באהבת תורתו הבריק ברקאי. חדא"י נפשאי:

דף כ.

דאמר רב גידל אמר רב האומר ערך כלי וכו'. עמ"ש בעניותי בספרי הקטן ברכי יוסף י"ד סימן רנ"ח בס"ד:

ל"ש כלו ל"ש חציו אלא רבנן מאי קסברי אין אדם מוציא דבריו לבטלה אפילו כלו נמי וכו'. הקשה מורינו הרב המובהק סב"ק כמהר"ר אליעזר נחום זלה"ה בספרו הבהיר חזון נחום דמאי פריך הש"ס אימא דלרבותא דר' מאיר נקט בחצי וכו' ע"ש וראיתי בליקוטי מהר"ר בצלאל שכתב משם הרא"ש בתוספותיו הוה מצי למימר דלרבותא דר"מ נקט. ועל שאר דברי הרב חזון נחום בענין זה כבר אני בעניי עמדתי על דברי קדשו שם בספרי הקטן ברכי יוסף ע"ש בס"ד:

דף כג.

אטו כל המגרש בבי דינא מגרש. הש"ס קרי בחיל דאין סדור הגט ונתינתו טעון ב"ד של שלשה כמפורש פה ואיתיה בבתרא דף קע"ד. והנה בתרגום המיוחס ליונתן פרשת תצא

כתוב ויתן לה ספר תרוכין קדם בי דינא. וראיתי בספר אורים ותומים ח"מ סימן ט' שכתב בתומים סוף ס"ק ב' דכתב דמזה נתפשט המנהג להצריך ב"ד בגט ע"ש ונראה דודאי אין להשגיח בתרגום נגד תלמוד ערוך. ומה גם דתרגום זה הדבר ברור דאינו ליונתן בן עוזיאל כאשר כתבנו בעניותנו בקונטריס שם הגדולים אמנם יען דהלכתא רבתי בגיטין ורבו דקדוקיהן ומוצאיהן את מגרשי"הן נהגו שישבו ב"ד בנתינת הגט. אבל שמענו ממגידי אמת דכמה רבנים אל עירם ואל שער מקומם כל אחד לבדו היה מסדר ונותן גט. ומה שכתב שם בתומים דהתוס' פ"ק דקדושין דף ט' ע"א ד"ה הא לא דמי האי שטרא כתבו דגם הבעל כותבו בב"ד. לאו שמא מתיא דהרואה יראה דהאי בב"ד הכתוב בתוס' בנוסחתנו אין לו ענין וכן מוכח מדברי מהרש"ל ומהרש"א דלא גרסינן ליה ע"ש ודוק:

דף כד.

ההוא גברא וכו' אתא לקמיה דרב יימר א"ל סליקו להו תפילין מאי קמ"ל מתניתין היא וכו'. לכאורה אינו מובן מאי פריך מאי קמ"ל אטו גברא דאתי לדינא הדיין לא ידון משום דהוא משנה. ונראה דהאי עובדא הוו תנו ליה אמוראי כי היכי דתנו רבנן כל המימרות והמשא ומתן והיה שגור בפיהם האי עובדא ומאי דאמר רב יימר. ואמוראי בתראי מקשו עלה מאי קמ"ל כלומר מאן דמסדר האי עובדא בהדי המימרות ושקלא וטריא. ופריק שפיר דמסדר האי עובדא להיותו מכלל הש"ס קמ"ל טובא. וכיוצא בזה כתב הריטב"א בחידושיו כמה זמני כמו שכתבתי בקונטריס זה לעיל במסכת ביצה על דף ז' ע"ש בס"ד:

דף כו:

רש"י ד"ה כשדה מקנה וכו' פודה בשיוויה וכו'. בפירוש החומש כתב רש"י דגם שדה מקנה הוי כשדה אחוזה. והסמ"ג עשין קל"א תמה עליו דשביק רבנן ע"ש והכא רש"י עצמו נקיט כרבנן דשדה מקנה פודה בשיוויה. ודברי הסמ"ג נעלמו מגאון עוזנו הרב הגדול מהרי"ר בספרו הנורא משנה למלך פ"ד דערכין דין כ"ו ומהרב הגדול מופת הדור מהר"ח אבואלעפיא בספר יוסף לקח דף צ"ו ע"א עיין בדברי קדשם באורך. ובר מן דין איכא קבא דקשיתא על שני המאורות הגדולים הנזכרים והשמטות וכבר עמדנו קצת על דבריהם בעניותנו כמו שכתוב אצלנו בהגהת הרמב"ם שם בס"ד:

דף כח.

משנה מחרים אדם מצאנו וכו'. בהגהותי נסתפקתי מי שיש לו צאן ובקר אם יכול להחרים כל צאנו ולהשאיר כל בקרו ואת"ל דיכול אם למצוה מן המובחר לא יעשה כן והארכתי בעניותי בענין זה בס"ד:

ר"ש אומר הכהנים אין מחרימין וכו'. רבינו עובדיה פסק כר' שמעון ותמהו האחרונים עליו ומצאתי בפסיקתא זוטרתא לרבינו טוביהו פרשת בחוקותי דלא מייתי אלא סברת ר' שמעון ע"ש משמע דרבינו טוביהו דעתו לפסוק כר' שמעון:

שהחרמין שלהם. כתב הרא"ש בתוספותיו כלומר אם יחרימו הרי הם זוכים מיד ותימה לי מה נתינת טעם הוא מ"מ יהא חרם וימעלו בו עד שיאמר אני רוצה לזכות בו וכי תימא חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו נפקא מינה אם החרים מטלטליו שהם ברשות אחר וצ"ע עכ"ל ומז"ה מהר"א אזולאי בפירוש המשנה אשר לו כ"י כתב עלה ואפשר דהאי טעמא דקתני שהחרמין שלהם אינו עיקר הטעם דעיקר הטעם הוא משום דמיעטן הכתוב מאך כל חרם כדשנינו בתורת כהנים עכ"ל ואני בעניי בקונטריסי הרחבתי הביאור והארכתי בענין זה בס"ד:

דף כט.

אמר רב הלכה כר' יהודה בן בתירה וכו'. כלא שמעתא. דברי הסמ"ג בזה תמוהים וכבר תמה עליו הגאון ברכת הזבח ותריץ יתיב עיין בספרו נפלאות מתורתו ואני ההדיוט בקונטריסי הארכתי בזה והבאתי דברי מהר"א ממיץ בספר יראים סימן חשן שכתב כסמ"ג. וכבר רמזתי בענין זה בספרי הקטן ברכי יוסף י"ד סימן ש"ו ובספרי הקטן מח"בר א"ח סימן של"ט ע"ש שהבאתי תשובת רבינו יהודה אלברגלוני כ"י הרב המחבר ספר העתים ע"ש באורך בס"ד:

דף לא:

משנה תמימה להביא את חדש העיבור. ראיתי להרב מגילת ספר לאוין רמ"ב דף קכ"ט שהקשה דהא דכתיב תמימה לאו לחדש העיבור אלא קרא אתא לומר מיום אל יום דאי הוה כתיב שנה סתם הו"א עד ראש השנה וכו' די"ל דהא כתיב ימים תהיה גאולתו א"נ מדכתיב עד מלאת לו שנה. א"כ מת"ל להביא חדש העיבור עכ"ד ולא זכר תלמוד ערוך במקומו בסוגיין דלרבנן שנת ממכרו ולא של שנות עולם וימים מבעי להו למעת לעת. ועיניך הרואות כולא סוגיא במקומה. ועיין בנדה דף מ"ז ע"ב:

דף לב:

דבעו רחמי על יצרא דע"ז וכו'. כבר נודע מה שישב ודרש בזה רבינו הגדול בספר פרשת דרכים דברים נפלאים ומתוקים. ואני השפל אלקפתא נקטן בפרשת"ו של מלך ובעקבותיו כתבתי בספרי הקטן ראש דוד פרשת בראשית ושאר מקומות בענין זה:

בכל דוכתא כתיב יהושע וכו'. ראיתי למהרש"א בחידושי אגדות שכתב וז"ל וקאמר דיהושע נמי הי"ל לבקש רחמים על כך בזכות ארץ ישראל ולא עשה כן ולכך נפחת לו היוד שהוסיף לו משה בבקשו רחמים עליו יה יושיעך מעצת מרגלים בזכותא דא"י עכ"ל וקשה דיוד שהוסיף לו משה רבינו כדקאי קאי ומה שנפחת לו עתה הוא אות ה"א כמבואר בכתוב ובש"ס. והרב ז"ל אגב שטפיה כתבה:

ואפשר לומר דטעם שחיסר אות ה' משמו כי הנה יהושע הוא בחינת ירח וכמו שאמרו פני יהושע פני לבנה והוא בחינת אות ה"ה שבשם. גם ארץ ישראל ארץ חיים חי"ה הרומז"ת לאות ה"ה. ומאחר דיהושע שהיה לו זכות ארץ ישראל אות ה"ה והוא בחינתו ויכול היה להושיע ישראל לכן נחסר אות ה' משמו ודו"ק:

ויתכן לרמוז כי יהושע גימטריא שכינה ונוסף אות ו' ורמז ליחוד קבה"ו כנודע. ויען ע"י שלא התפלל וביטל יצה"ר דע"ז נחרב הבית וגלתה שכינה בעוה"ר לכן נפחתה ה' משמו לו' דבעבורו דלא בעי רחמי היה ח"ו פירוד והיה גלות לשכינה כביכול הרומזת לאות ה'. הוא ברחמיו יקים סוכת דוד מהר ימהרנה לו ותגלה מלכותו עלינו מהרה לאור באור החיים: